

Culturalisme pedagògic i transhumància vital. A propòsit d'una antologia de Joan Roura-Parella

Eric Ortega González (Universitat de Barcelona)

Roura-Parella, Joan. *Textos fundamentales en el exilio*.

Pedagogía culturalista y educación viva. Edició amb estudi introductori d'Eulàlia Collelldemont, Jordi Garcia i Conrad Vilanou. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2020, 203 p.

Em congratula especialment poder donar notícia d'aquest recull de textos del pedagog Joan Roura-Parella, última incorporació bibliogràfica a la col·lecció *Pedagogías UB*. Faig d'entrada aquesta confessió no només per la simpatia que em desperta la persona a la que va dedicada aquesta antologia, pensador que constituí, com no va deixar d'apuntar el professor Alexandre Sanvisens, «un modelo de pedagogo que deberíamos estudiar y seguir» (p. 11). Sinó també per haver tingut l'ocasió de llegir i fruit l'esplèndid estudi introductori amb què els seus editors han volgut acompanyar els textos, i que fruit de condensar amb claredat i mestratge els més de dos decennis d'estudi pacient dedicats a aquest pedagog gironí, ja paga la pena la lectura atenta i rumiant d'aquest llibre per si sol.

Després d'aquest moment confessional voldria advertir com procedirem en el que segueix. Per bé que a la segona part d'aquesta ressenya faré esment als escrits del mateix Roura-Parella, escrits que ens donen una visió general de la pedagogia de tall culturalista que professava, vull referir-me en primer lloc a l'estudi introductori que, dividit en tres parts, permet fer-se una idea pràcticament completa de la figura de Roura-Parella, tant de la seva trajectòria vital, marcada per la discontinuïtat

i l'exili, com del seu pensament, profundament influït per les ciències de l'esperit.

Gràcies a la primera part de l'estudi, la més llarga en extensió, intitulada *Joan Roura-Parella (1897-1983), un pedagogo del exilio*, arribem a conèixer bastament la fascinant i alhora dramàticament itinerant vida d'aquest tortellanenc universal. Primer doctor en Pedagogia per la Universitat de Barcelona (1937) i, per extensió, d'Espanya, va formar part del claustre de la Secció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona des de la seva fundació, el 1933, promoguda per Joaquim Xirau, qui fou també director de la seva tesi. Becat per la Junta para Ampliación de Estudios va ser-hi durant el bienni 1930-1932 a la Universitat de Berlín, on contactà amb la pedagogia de les ciències de l'esperit (Dilthey-Spranger), que suposarien un canvi radical en el seu rumb intel·lectual. Com veurem més endavant, aquest contacte, mediatitzat especialment per la figura de Spranger, de qui va ser deixeble, canviaria d'una vegada per totes la seva vocació científiconatural, que seria subsumida, en una mena de moviment dialèctic, pel cultiu de les ciències humanes de caire científicoespiritual. Moviment aquest, emperò, que més que buscar contradiccions a la manera hegeliana, acabaria per constituir entre els elements pretesament antinòmics (naturalesa i esperit) una unitat funcional, una

realitat orgànica susceptible de ser considerada globalment.

Si Spranger i la Universitat de Berlín van ser la seva porta d'entrada a una nova concepció pedagògica, serien al seu torn Manuel Bartolomé Cossío i Francisco Giner de los Ríos els que, a través de diferents escenaris (la Universitat Central, la serra del Guadarrama i la Institución Libre de Enseñanza) portarien Roura-Parella a acabar conjugant les ciències de l'esperit abans esmentades amb l'organicisme harmònic de Krause. La màxima krausiana «d'unitat en la varietat» derivada de l'idealisme romàntic de Schelling així com de la idea d'unitat de tot el real de Spinoza, en conjunció amb les ciències espirituals de Spranger i Dilthey, van desembocar en el cas de Roura-Parella en el supòsit que viure significa unificar una gran quantitat d'elements heterogenis i que, en el fons, educar és vivificar. És a dir, que educar no és sinó fer possible, a través de l'espiritualització, que l'educand visqui segons l'essència creadora de l'esperit. D'aquí la importància cabdal que tant la formació (*Bildung*) com la realització d'un mateix prenen en el pensament del nostre pedagog, per al qual l'educació és sempre autoformació i la realització d'un mateix no és una altra cosa que prendre's a si mateix com a material de coneixement i de formació, tot acabant essent així escultor de la pròpia vida.

Home compromès amb la llibertat i l'aposta culturalista de la Segona República Espanyola, malgrat no militar a cap partit, va haver d'exiliar-se en les darreries del gener de 1939, acompanyat en el viatge d'Antonio Machado, que trobaria la mort a Cotlliure poc temps després, i d'altres intel·lectuals espanyols. Aquest exili, del que mai més no tornaria, a excepció d'alguna visita puntual a Europa, el portaria sis anys de gran creativitat a Mèxic, on durant un temps professaria a les aules de

la UNAM i s'implicaria en iniciatives com el Colegio de México i la posada en marxa del Fondo de Cultura Económica. Des d'aquestes plataformes tindria ocasió de fer una important tasca editorial i divulgativa en traduir al castellà obres de Dilthey, Jaeger i Weber, autors que havien contribuït decisivament a formar el seu pensament. Més tard, l'any 1945, i per mediació d'alguns coneguts quàquers, comunitat espiritual de la qual participava, radicaria als Estats Units, la seva segona pàtria adoptiva i el lloc on elaboraria la síntesi del seu pensament. Poc temps després d'una breu estada a Pennsilvània, en un establiment educatiu vinculat als quàquers, Roura-Parella s'incorporaria a la prestigiosa Universitat de Wesleyan a Middletown, Connecticut. Allà hagué de responsabilitzar-se de la docència de matèries relacionades amb la història, la literatura i l'art, més enllà de les temàtiques de caire filosòfic, pedagògic i psicològic a les que per llarg temps s'havia dedicat. Serien l'art i l'estètica, disciplines per les quals havia estat interessat des dels seus primers contactes amb Cossío i Giner de los Ríos, les que acabarien essent l'objecte principal de les seves darreres orientacions, gaudint, endemés, de gran acceptació per part dels seus alumnes. El 1965, amb 68 anys, es jubilaria d'aquesta universitat, malgrat que continuaria molt actiu durant els seus anys de retir tot impartint seminaris sobre estètica i en estret contacte amb els seus amics i deixebles. Moriria l'any 1983, a l'edat de 86 anys a Middletown, la ciutat que gairebé quaranta anys abans el va acollir.

Però l'estudi al qual ens referíem en les primeres línies d'aquesta ressenya no s'acaba en aquest breu repàs per la vida itinerant de Roura-Parella. Ans al contrari, ja que amb una escaient voluntat globalitzadora s'encarrega, en una segona part titulada *Aproximación a la intelectualidad de Joan Roura-Parella. Unidad y variedad de su*

pensamiento, d'analitzar, clarificar i sintetitzar el pensament filosòfic i pedagògic d'aquest autor, tot resultant una molt valuosa ajuda per a poder copsar millor els detalls i la pregonesa filosòfica destil·lats en els textos recollits amb posterioritat. Mercès a aquesta part de l'estudi sabem que el pensament de Roura-Parella és un pensament antinòmic, que no defuig la complexitat ni la proposta d'ideals enfront les corrents fenomenològiques, purament descriptives, per aquells anys en voga. D'aquí que, tot partint d'una concepció antropològica dualista que sintetitza cultura i biologia —«en el hombre se unen "en nupcias misteriosas" una dimensión física y otra espiritual» (p. 75)— Roura-Parella planteja, en superació sintètica del dualisme de partida, una cosmovisió orgànica i integral en què la base vital de l'ésser humà participa d'una superestructura espiritual. Estructura, aquesta, que en funció de la forma que s'hagi donat cada ésser humà a si mateix, de l'equilibri i harmonia amb què ha unificat les seves dimensions físiques, orgàniques, psíquiques i espirituals, implicarà una vivència de la realitat, una vocació i una concepció del món (o cosmovisió) particular. De manera que tota espiritualització individual consistirà en realitzar uns valors personals que permetin apropar cadascú al seu ideal. Essent per aquesta raó la vida de tot ésser humà una ascensió constant cap a aquest ideal, una lluita plena de disciplina i sacrifici consistent en equilibrar unes debilitats internes i uns obstacles externs que en cada persona prendran diferents tonalitats.

Tanmateix, la participació de l'ésser humà en aquesta superestructura espiritual, missió de tot procés de formació i realització d'un mateix, implica considerar-lo un ésser històric, un esperit subjectiu que en el seu desplegament vital hereta, recrea i transmet —és a dir, vivifica— l'esperit objectiu o cultura. Aquesta és la raó

per la que unes línies abans dèiem que educar és vivificar; atès que és en assimilar la cultura o esperit objectiu, en recrear-la (o subjectivar-la) i transcendir-la (o tornar-la a objectivar) que l'ésser humà modela i dona forma a la seva superestructura espiritual, aquella unificació orgànica que, al seu torn, resultava en una cosmovisió i una vocació particular. Només així s'entén millor la religiositat del nostre autor. Una religiositat basada en el cristianisme primitiu que veu a Déu com un destí interior, com una crida ineludible a allò que estem destinats a ser i que ens impel·leix cap a la realització de la nostra vocació, a la cerca de «lo eterno en lo fugaz» (p. 79). Al cap i a la fi, no es tracta sinó de dirigir-se cap a l'infinit a través del nostre propi ideal.

La tercera part de l'estudi, la més curta en extensió, i que es titula *El resurgir del idealismo educativo en Latinoamérica (1940-1970)* ens porta a comprendre la influència que l'ideari de les ciències de l'esperit tingué a Llatinoamèrica. L'ambient democràtic en què les ciències de l'esperit s'havien desenvolupat (la República de Weimar i la Segona República Espanyola), així com el contrapès que representaven enfront el positivisme científic i el materialisme de caire marxista, suposaren que Llatinoamèrica no només fos, com és sabut, terra d'acollida de molts dels exiliats espanyols, sinó també del moviment intel·lectual que alguns d'ells, com el mateix Roura-Parella, portaven a les seves esquenes. Juan Mantovani, amb qui Roura-Parella conreà una cordial amistat, Francisco Larroyo i Ricardo Nassif són els tres filòsofs de l'educació que conjuntament amb la divulgació a Llatinoamèrica de l'obra de Spranger —a la que Nassif havia contribuït especialment— i la tasca editorial d'iniciatives com el Fondo de Cultura Económica abans mencionat, conrearen a l'Amèrica Llatina un clima especialment favorable

per a la germinació d'una pedagogia entesa com a ciència de l'esperit i de la cultura. Així fou fins la dècada dels anys setanta, moment en què els canvis geopolítics que acusaren alguns països llatinoamericans i la introducció de la pedagogia crítica de Paulo Freire acabarien per eclipsar un moviment intel·lectual que, tot parafrasejant Ferrater Mora, havia commogut profundament els últims replecs de l'ànima europea, extenuada per la cosificació i la manipulació de l'ésser humà viscudes com a conseqüència de les dues guerres mundials.

Passem ara a comentar resumidament l'antologia de textos que amb bon criteri els editors han seleccionat sobre la base del fil conductor de l'educació i de l'ideal de formació. Amb una prosa austera i elegant, capaç d'obrir horitzons intel·lectuals, aquests textos, recuperats de fonts pretèrites de difícil consulta, presenten una síntesi del pensament pedagògic que Roura-Parella cultivava, tot reunint, per a aquest objectiu, les pàgines més significatives de la seva pedagogia culturalista i la seva teoria de l'educació. A tal fi, l'antologia que se'ns brinda, estructurada també en tres seccions en consonància amb l'estudi introductor, revisa, a la primera part, els fonaments de la pedagogia de les ciències de l'esperit o culturalista; examina, a la segona, la relació, ja abans entrevista, entre cosmovisió i formació; i culmina, en una tercera, amb l'ideari antropològic, psicològic i pedagògic del nostre autor a través de les seves cogitacions en relació a la formació i la realització d'un mateix.

Si bé no voldríem abundar excessivament sobre el que ja hem apuntat, no està de més recordar que Roura-Parella concep la pedagogia culturalista com una tercera via enfront les tendències naturalistes i neokantianes que per aquells moments dominaven l'escenari pedagògic occidental,

evidenciant així que l'educació és un fenomen íntimament connectat amb la totalitat de la cultura i la seva dinàmica. Per al nostre autor, la manera en què l'ésser humà (o esperit subjectiu) habita el món (o esperit objectiu) comporta un intercanvi constant entre els dos, una cadena ininterrompuda d'osmosis i d'endosmosis que donen forma a l'ésser humà en incorporar factors exògens a ell (subjectivació) alhora que transformen el món en acollir els elements endògens alliberats, al seu torn, per l'ésser humà (objectivació). D'aquesta manera l'educació és, per a Roura-Parella, una funció originària de la vida. Un fenomen, per tant, que sorgeix de la mateixa naturalesa biològica de l'home com a resultat d'haver-se d'orientar necessàriament en el món de l'esperit objectiu a través de la incorporació subjectiva dels bens culturals, que esdevenen així bens de formació que es vivifiquen en l'ànima de l'individu que s'educa. És per això que el nostre pedagog sostindrà que «cultura y educación constituyen el lado objetivo y subjetivo del mismo proceso vivo» (p. 118), tot resultant que la vida, considerada en un tot integral, és l'element primigeni i primordial del seu pensament pedagògic. Vida que en la seva doble vessant orgànica i espiritual troba en l'herència genètica i en l'educació, respectivament, les seves possibilitats de propagació, els seus mitjans de, en paraules de Goethe, conservar-se eternament. D'aquí el notable encert amb què el poeta Pedro Salinas qualificà la proposta pedagògica del nostre autor, que va saber captar l'element essencial del seu pensament en atorgar-li l'apel·latiu de «educación viva».

La qüestió de la cosmovisió, a la que Roura-Parella preferia anomenar «visió o concepció del món», i la seva relació amb la personalitat i l'educació formen el gruix dels textos recollits en la segona secció. En

ella Roura-Parella apunta que tota concepció del món va lligada a la personalitat de cadascú, resultant així en conductes teòriques i perspectives actitudinals que, tot i ser parcials, tendeixen a veure's com el sentit acabat i definitiu de les coses mercès del «caràcter tirànic» i totalitzador de cada una d'elles. Els tres tipus fonamentals de cosmovisions, descrits per Dilthey (positivisme o naturalisme, idealisme subjectiu o de la llibertat i idealisme objectiu o panteisme) acullen totes les varietats cosmovisionals individuals que tenen en l'estructuració de la personalitat, és a dir, en les tensions, les distensions, les harmonies i les dissonàncies entre les capes de cada ànima, el seu fonament. Així, la cosmovisió tindrà un paper cabdal en els fins de l'educació, atès que tota concepció del món «es un ideal de vida y por lo tanto una meta para la formación del hombre y del pueblo» (p. 129). Però també condicionarà la conducta de l'educador respecte de l'infant, que tendirà a limitar la seva acció educativa a una de les capes de la personalitat de l'educand, tot coincidint amb la pròpia. Amb tot, Roura-Parella, conscient que ningú no pot desfer-se d'aquesta parcialitat inherent a qualsevol cosmovisió, encoratjarà el mestre a intentar superar-la i a no descuidar cap de les capes de la personalitat de l'infant. Per damunt de tot, es tracta d'encarnar el poder educatiu de l'esperit objectiu i de transmetre-ho als seus alumnes, clau de volta, segons el pensador gironí, de l'autèntic pedagog.

La secció tercera reproduïx els vuit últims capítols de *Tema y variaciones de la personalidad* (1950), obra en què un Roura-Parella ja instal·lat als Estats Units sintetitza tota la seva antropologia filosòfica i pedagògica. Si bé l'extensió d'aquesta secció fa impracticable el comentari detallat, sí que voldríem referir-nos ni que sigui succintament al potentís-

sim pensament que el nostre autor destil·la en aquests capítols, posseïdors tots ells d'una indubtable càrrega estètica que entronca directament tant amb el mandat pindàric d'arribar a ser qui ets així com amb la crida goetheniana de donar-se forma a un mateix.

Per a Roura-Parella, l'ésser humà és capaç de modelar la seva ànima d'acord amb la seva pròpia idea, essent aquesta, un cop erotitzada, la manera com l'individu es converteix en artista de si mateix. La forma d'aquest modelatge, emperò, depèn de la visió diàfana de l'ideal cap al que es tendeix, així com del domini i el treball esforçat i disciplinat que l'individu sigui capaç d'autoexercir-se, base de la realització dels valors cap als que s'aspira. El món exterior completa aquest quadre en subministrar les relacions i els materials de formació que ajuden a desvelar les nostres disposicions. Tot això fa que la forma interna que esdevingui en cada personalitat, en la mesura que, com vèiem abans, viure significa unificar una enorme quantitat de factors heterogenis (tant interns com externs), sigui absolutament particular. Particularitat que, malgrat ser-ho, bé pot ser ponderada en funció de si presenta una forma harmònica, podent parlar així de «personalitat harmònica» —en el benentès que totes les forces internes cooperin equilibradament en la consecució dels fins de la personalitat—, o una forma dramàtica (o «personalitat dramàtica»), en el cas contrari.

Si bé fins ara ens hem referit a la manera en què Roura-Parella concep el procés de formació, res no hem dit encara sobre l'altre vessant que, juntament amb la formació, constitueix el mateix procés de maduració humana: la realització d'un mateix. Ambdós aspectes són, en realitat, inseparables des d'un punt de vista vivencial, malgrat que per qüestions analítiques puguem distingir-les virtualment. La dife-

rència entre les dues queda clarament exposada quan Roura-Parella escriu que «en el proceso de formación la vida presta al individuo los materiales para construir su estructura interna (...) en la realización de sí mismo el individuo devuelve a la vida lo que ésta le prestó» (p. 165). Aquest retorn a la vida es desenvolupa a través d'una consciència axiològica que el procés de formació ha d'haver contribuït a desvetllar, i que queda fixada en la creació d'uns productes (paraules, actes, professió, obres, etc.), que si bé no són la mateixa personalitat sí que sorgeixen d'ella. És a dir, la consciència axiològica individual roman objectivada en uns productes que ja tenen una vida independent a la persona que els ha creat tot pertanyent, per tant, al domini de la cultura, ja sigui com objectivacions volàtils (en el cas del gest o una conversa) o com objectivacions robustes (com les gravades en un material físic i que concorren en les obres d'art). La fatalitat més penosa d'aquest procés és, com bé apunta Roura-Parella, que l'ésser humà mai no arriba a la fi de la seva realització. La mort sempre es creua en el nostre camí sense que haguem acabat de descobrir totes les nostres disposicions, que si bé no són infinites (l'ésser de l'home és limitat) sí són el suficientment àmplies per a excedir una vida humana. Dissortadament, per tant, el cercle de la personalitat no s'arriba mai a cloure.

D'aquí que el temps i la consciència de la mortalitat siguin els motius que apleguin els tres últims capítols de l'antologia que ens ocupa. Tractats amb originalitat i pregonesa per la ploma de Roura-Parella, desemboquen en la qüestió de la fe, esperança final d'un home que professava una gran espiritualitat davant un destí com l'anunciat. Epíleg, al capdavant, d'una vida transhumant i d'un pensament vital que estaven cridats a assentar les bases de la pedagogia a casa nostra, i als que aquesta

antologia —i l'estudi introductori que l'acompanya— busquen, meritòriament, rescabalar i fer justícia. Potser una bona forma de contribuir-hi per part nostra sigui la de donar-li la paraula quan ens apropem a la fi d'una ressenya on les cites no han abundat. Potser d'aquesta manera poguem conèixer una mica millor quin és el contingut de la fe a la que el pensament de Roura-Parella sembla confluïr ineludiblement. Tal vegada siguem així capaços d'entendre què és el que Roura-Parella creia que queda quan, precisament, no hi queda res:

Respetamos profundamente a quienes creen que no pasa nada después de la muerte. Quizás en el fondo de nuestro corazón sentimos no poder pensar como ellos. Pero la fe se afirma en la duda. Creemos que sin la otra vida ésta no tiene sentido. Y lo que no tiene sentido envenena nuestro espíritu. Creemos, en fin, que en los rumbos del más allá seguimos realizando de algún modo nuestra forma interior, desatándose, en el fondo de una libertad pura, todos los valores de nuestra personalidad. El ser coincide en cada momento con el deber ser y la temporalidad se disuelve en la eternidad (p. 194).